

การสร้างคำศัพท์ในคัมภีร์รูปสัทอักษรรูป

ความหมายของคำศัพท์

หลวงเทพครูพานุกสิขย์ ได้พูดถึงความหมายของศัพท์ในหนังสือบาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม 6 ว่า ศัพท์ คือ ลักษณะแห่งไวยากรณ์ซึ่งใช้ปัจจัยลงแทนเนื้อความอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้ศัพท์รุกเข้า สั้นเข้า

คำศัพท์ แยกออกเป็น ก + หิต แปลง หุ เป็น หู ลงสังโยค หุ เป็น ทหิต แปลตามอักษรว่า "เกื้อหนุนแก่เนื้อความนั้น ๆ" คือ แทนเนื้อความนั้น ๆ¹

ในคำอารัมภบทก่อนศัพท์กัมภีร์รูปสัทอักษรรูป ผู้แต่งได้ให้ความหมายของคำศัพท์ไว้ 2 ความหมาย² คือ

1. ศัพท์ หมายถึง ๗ ปัจจัยเป็นต้น ซึ่งมีประโยชน์ลงหลังลิงค์ทั้ง 3* (ใช้เชื่อมกับคำหน้าของรูปวิเคราะห์)
2. ศัพท์ หมายถึง ๗ ปัจจัยเป็นต้น ซึ่งมีประโยชน์ลงแทนค่านาม (ใช้แทนความหมายของคำหลังของรูปวิเคราะห์)

¹ หลวงเทพครูพานุกสิขย์ (ทวี ชุมรัช), บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม 6 ศัพท์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2522), หน้า 5.

² พุทธิบัญญัติ, รูปสัทอักษรรูป, หน้า 203.

* หมายถึงค่านามซึ่งแบ่งเป็น 3 ลิงค์ คือ ปุงลิงค์ อิติลิงค์ และ นปุงสกลิงค์.

พระอัครวิงสมหาเถระ กล่าวว่า คัทธิก นอกจากหมายถึงปัจจัยที่ใช้แทนความหมายของ "อปฺจุ - เหล่ากอ" เป็นต้นแล้ว ยังหมายถึงวิธีการที่ให้สำเร็จประโยชน์ด้วยการกำหนดรู้ (ปริกฺขปฺ) ทัวย เช่น ปฺริโส จ ปฺริโส จ ปฺริสา³ บฺรุชฺทวฺย บฺรุชฺทวฺย ชื่อ บฺรุชฺทวฺยทั้งหลาย ในที่นี้คำว่า "ปฺริสา" เป็นเอกเสสบท (บทที่ทำให้เหลือเพียงบทเดียว) จากรูปศัพท์สามารถ กำหนดรู้ได้ว่ามาจากบฺรุชฺทวฺยคนหนึ่ง ๆ รวมหลายคน หากถือตามความหมายนี้ คำคัทธิกก็ไม่จำเป็นต้องลงปัจจัยเสมอไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อถือตามคำคัทธิกที่ลงปัจจัยซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์ต่าง ๆ คัทธิกจึงหมายถึง ปัจจัยที่ใช้แทน เนื้อความอย่างใดอย่างหนึ่ง

โครงสร้างของคัทธิก

การสร้างคำคัทธิกประกอบด้วยโครงสร้างสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปวิเคราะห์ และส่วนที่เป็นรูปสำเร็จแสดงในตารางไค้ดังนี้

รูปวิเคราะห์		คำคั่นกลาง	รูปสำเร็จ
คำหน้า	คำหลัง	(อฺติ)	คำหน้า ปัจจัย

ส่วนทั้ง 2 นี้ คั่นด้วย อฺติศัพท์ก็มี ไม่คั่นก็มี เช่น

นาวาย ทรคฺติ นาวิโก⁴

ชนย่อมข้ามทัวยเรือ เหตุนั้น ชื่อ นาวิโก

ราชคเห ชาโค ราชคฺทิก⁵

ชนเกิดแล้วในเมืองราชคฤห์ ชื่อ ราชคฺทิก

³ พระอัครวิงสมหาเถระ, ลัทธิปริกฺขณ สุกฺคมาลา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อุษนิภุมิพโลภิกขุ, 2522), หน้า 276.

⁴ พุทฺธบิยะเถระ, รูปลัทธิปริกฺขณ, หน้า 209 สุตฺร 358.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 212 สุตฺร 360.

ในตัวอย่างแรก นาวาย ทรคติ ซึ่งอยู่หน้า อธิศัพท เป็นรูปวิเคราะห์ ส่วน นาวิกอ หลังอธิศัพท เป็นรูปสำเร็จ ในตัวอย่างหลัง ไม่มีอธิศัพทขึ้น ราชคเห ชาโค เป็นรูปวิเคราะห์ ส่วน ราชคหิโก เป็นรูปสำเร็จในรูปวิเคราะห์ที่มีกิริยาอาชยาศ มีอธิศัพทขึ้นเสมอ แต่ในรูปวิเคราะห์ไม่มีกิริยาอาชยาศ มีบ้างไม่มีบ้าง

1. รูปวิเคราะห์ หมายถึง ส่วนที่มีการแจกแจงหน้าที่ของคำหลัก 2 คำ* คือ คำหน้า และ คำหลัง การแจกแจงหน้าที่ของคำทั้ง 2 มีความสำคัญต่อความหมายของคำศัพท์มาก เนื่องจากความหมายของคำศัพท์จะต้องสอดคล้องกับความหมายของรูปวิเคราะห์ เช่น "วสิฏฐุสส มุกฺโข วาสฺมิญฺญ - ลูกของวสิฏฐะชื่อวาสฺมิญฺญ" ในที่นี้ วสิฏฐุสส มุกฺโข เป็นรูปวิเคราะห์ มีความหมายว่า "ลูกของวสิฏฐะ" ส่วน วาสฺมิญฺญ เป็นรูปสำเร็จหรือคำศัพท์ แปลเหมือนกันว่า "ลูกของวสิฏฐะ"

1.1 คำหน้า หมายถึง คำหลักคำแรกของรูปวิเคราะห์ เป็นคำที่ใช้ประกอบกับปัจจัยศัพท์ เมื่อรวมกับปัจจัยสำเร็จรูปเป็นคำศัพท์แล้ว คำหน้าอาจปรากฏในรูปเต็มเหมือนไม่ไต่ลงปัจจัยเลยก็มี เช่น

โคทม + ณ = โคทม - ลูกของโคทมะ

เวสสามิกฺก + ณ = เวสสามิกฺก - ลูกของเวสสามิกฺกะ

พฺทฺธ + ณ = พฺทฺธ - ผู้มีพระพฺทฺธเจ้าเป็นเทวดา

เปลี่ยนรูปเพียงเล็กน้อยก็มี เช่น

พลเทว + ณ = พลเทว - ลูกของพลเทวะ

กจฺจ + ณาน = กจฺจาน - ลูกของกจฺจะ

สทฺธา + ณ = สทฺธ - ผู้มีศรัทธา

* บางรูปวิเคราะห์อาจมีคำมากกว่า 2 คำ เพื่อเสริมความของคำหลักคำใดคำหนึ่ง เช่น สพฺพสมิ วคฺคพฺเพ มุโข อสฺส อคฺคิ มุโขโร - ปากของเขามิไฉนในเรื่องที่ควรพูด ทั้งปวงเท่านั้น จึงชื่อ มุโขโร คำว่า สพฺพสมิ วคฺคพฺเพ ในที่นี้มีไว้เสริมความของ อคฺคิ ส่วน อสฺส มิไฉนเสริมความของ มุโขโร ดังนั้นจึงมีคำหลักเพียง 2 คำ คือ มุโข และ อคฺคิ

เปลี่ยนรูปไปมากแต่ยังมีเค้าคำเดิมอยู่บ้าง เช่น

อหิ + ฌย = อาหิจฺจ - ลูกของนางอหิ

กฺุณฺทมิ + ฌย = โกณฺทณฺญ - ลูกของนางกฺุณฺทมิ

กฺุรฺ + ฌย = โกรพฺย - ลูกของกฺุร

เปลี่ยนรูปไปมากจนไม่มีเค้าคำเดิมเหลืออยู่ เช่น

วฺุฑฺ + อีย, อิกฺุรฺ = เขยฺย, เขยฺย - เจริญกว่า, เจริญที่สุด

ปสฺกถ + อีย = เสยฺย, เสยฺย - ประเสริฐกว่า

อปฺป + อีย, อิกฺุรฺ = กณฺมย, กณฺมย - น้อยกว่า, น้อยที่สุด

คำหน้าแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1.1 คำหน้าที่กองแจกวิภक्तिนาม ไท่แก่ นามศัพท์ 3 ชนิด คือ

นามนาม คุณนาม และศัพท์นาม

ตัวอย่างคำหน้าที่เป็นนามนาม เช่น

สุเมธา อสฺส อถฺติ ทสฺมิ วิชฺชติ สฺเมธาโส⁶

บิดาของเขามียหรือนมอยู่ในเขา เหตุนั้น เขาจึงชื่อว่า สุเมธาโส

อรพฺห์ ทนฺทฺวา ชิวฺติ โอรพฺห์โก⁷

ชนฆ่าแกะเลี้ยงชีพ เหตุนั้น จึงชื่อ โอรพฺห์โก

มาทฺ ธิกา เมทฺเตยฺยา⁸

การถือลูกแกะ ชื่อ เมทฺเตยฺยา

ตัวอย่างคำหน้าที่เป็นคุณนาม เช่น

นิเลณ รกฺติ นิลิ⁹

น้ำที่ยอมแล้วตัวของเขียว ชื่อ นิลิ

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 225 สฺทร 382.

7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 211 สฺทร 360.

8 เรื่องเดียวกัน, หน้า 215 สฺทร 362.

9 เรื่องเดียวกัน, หน้า 212 สฺทร 361.

บัณฑิตสส ภาโว บัณฑิตจ 10

ความเป็นแห่งบัณฑิต ชื่อ บัณฑิตจ

พหู วิภาเคหิ พหูโส 11

กวยการแบ่งทั้งหลายมาก ชื่อ พหูโส

ตัวอย่างคำที่มาจากศัพท์นามตามที่ปรากฏ เป็นประเภทวิเสสนศัพท์นาม*

โส ปกโร กตา 12

ประการนั้น ชื่อ กตา

อิมิ บการ อิตถ 13

ซึ่งประการนี้ชื่อ อิตถ

สหพภากา เรน สหพโส 14

โดยอาการทั้งปวง ชื่อ สหพโส

10 เรื่องเดียวกัน, หน้า 220 สุตร 371.

11 เรื่องเดียวกัน, หน้า 237 สุตร 404.

* คำศัพท์นามมี 2 ประเภท คือ

1. ปฐิสศัพท์นาม ได้แก่ ศัพท์นามที่ทองใช้ให้สอดคล้องกับบุรุษในกิริยาอาชยาค

มี 3 คำ คือ ท - เขา, กมท - ท่าน, อมท - ข้าพเจ้า

2. วิเสสนศัพท์นาม ได้แก่ ศัพท์นามที่ใช้อย่างคุณนาม ทำหน้าที่ขยายคำนามนาม

และปฐิสศัพท์นาม ได้แก่ ย - ไค, อญญ - อื่น, ท - นั้น, และ อิม - นี้ เป็นต้น

12 พุทธิ ปปี เอระ, รูปสิทธิ ปกรณ, หน้า 237 สุตร 405.

13 เรื่องเดียวกัน, หน้า 236 สุตร 406.

14 เรื่องเดียวกัน, หน้า 237 สุตร 404.

1.1.2 คำหน้าที่ไม่ทองแจกวักทินาม คำหน้าประเภทนี้มาจากคำ
2 ชนิด คือ คำอักษยศัพท์ประเภทนิบาท และคำกิริยาอาชยาค

ตัวอย่างคำหน้าที่เป็นอักษยศัพท์ เช่น

ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉโม¹⁵

ชนเกิดแล้วภายหลัง ชื่อ ปจฺฉโม

อุปฺริ ชาโต อุปฺริโม¹⁶

ชนเกิดแล้วเบื้องบน ชื่อ อุปฺริโม

อชฺช ภว อชฺชทนฺ¹⁷

สิ่งมีในวันนี้ ชื่อ อชฺชทนฺ

คำหน้าที่เป็นกิริยาอาชยาคไม่ปรากฏในคัมภีร์กัจจายนะและคัมภีร์นยาสะ
พบในคัมภีร์รูปลิตธิปกรณแห่งเดียวและมีเพียงตัวอย่างเดียว คือ

เอหิ ปุสฺสาคิ อิมิ วิธึ อรณทิกิ เอหิปุสฺสโก¹⁸

ภิกษุขอมควรกะวีนีว่า "ท่านจงมากู" เหตุนั้น ชื่อ เอหิปุสฺสโก

อักษยศัพท์ มี 3 ชนิด คือ อุปสรรค นิบาท และปัจจัย คัมภีร์ไวยาकरण
มีสูตรทั้งหลายกล่าวว่าแจกวักทินามได้ ตามสูตรว่า "ตโต จ วิภคฺติโย - องวิภคฺติหลัง
จึงค้ทั้งหลาย เหล่านั้นด้วย" (กัจจายนะ หน้า 12 สูตร 54, นยาสะ หน้า 69 สูตร 54,
รูปลิตธิ หน้า 123 สูตร 282) แล้วอภิตตามสูตรว่า "สหฺพาสมาวุโส ปสฺสคฺคฺนิปาคาปท จ
- อภวิภคฺติทุกวิภคฺติที่อยู่หลังอาวุโสศัพท์หลัง อุปสรรคและนิบาท" (กัจจายนะ หน้า 42-43
สูตร 221, นยาสะ หน้า 191 สูตร 221 และรูปลิตธิ หน้า 123 สูตร 282)

¹⁵ พุทฺธปิยเถระ, รูปลิตธิปกรณ, หน้า 215 สูตร 363.

¹⁶ เรื่อง เคียวกัน, หน้า 216 สูตร 363.

¹⁷ เรื่อง เคียวกัน, หน้า 238 สูตร 407.

¹⁸ เรื่อง เคียวกัน, หน้า 211 สูตร 360.

ในหนังสือประมวลปัญหาและเฉลยบาลีไวยากรณ์ของพระมหา นิสฺสโก ท่านแสดงตัวอย่างคำหน้าที่มาจากกิริยาอาชยาคไว้ 2 คำ คือ อิติถิตา - ความมีอยู่ และ นตฺถิตา - ความไม่มีอยู่¹⁹

1.2 คำหลัง หมายถึง คำหลักคำที่ 2 ของรูปวิเคราะห์ ในการสร้าง คำศัพท์จะต้องลบคำนั้นทิ้งแล้วลงปัจจัยแทน คำหลังของรูปวิเคราะห์มีบทบาทสำคัญต่อการตั้งชื่อ ศัพท์ ในคัมภีร์กัจจายนะและคัมภีร์นยาสะ ท่านไม่ได้ระบุชื่อศัพท์ไว้ แต่ในคัมภีร์รูปลหิตี ท่อนท้ายของศัพท์กณฑ์ ท่านได้สรุปประเภทของศัพท์ซึ่งเท่ากับตั้งชื่อศัพท์ไปโดยปริยายว่า ศัพท์มี 3 ประเภท คือ สามัญญุกตศัพท์ ภาวคตศัพท์ และอภัยยศัพท์ ในศัพท์ 3 ประเภทนี้ สามัญญุกตศัพท์ แบ่งเป็น 4 ชนิด คือ อปัจจัยศัพท์ อเนกคตศัพท์ อัสสคติศัพท์ และสังขยาศัพท์²⁰ ชื่อ ศัพท์ ทั้งหมดมีความหมายดังนี้

สามัญญุกตศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยแทนคำทั่วไป
ภาวคตศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยแทนภาวศัพท์
อภัยยศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ไม่เปลี่ยนรูปไปตามวิภक्तिนาม
อปัจจัยศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยแทนอุปจฺจ ศัพท์
อเนกคตศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยแทน เนื้อความต่าง ๆ
อัสสคติศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยแทน อคติ ศัพท์
สังขยาศัพท์	หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยหลังคำสังขยา

จากความหมายของชื่อศัพท์ สามารถสรุปเกณฑ์การตั้งชื่อได้ว่า ชื่อที่ทั้งโดยถือ คำหลังของรูปวิเคราะห์เป็นเกณฑ์ ได้แก่ สามัญญุกตศัพท์ ภาวคตศัพท์ อปัจจัยศัพท์ อเนกคตศัพท์ และ อัสสคติศัพท์ ชื่อที่ทั้งโดยถือคำหน้าของรูปวิเคราะห์เป็นเกณฑ์ ได้แก่ สังขยาศัพท์ และชื่อที่ทั้งโดยถือคุณสมบัติของปัจจัยเป็นเกณฑ์ ได้แก่ อภัยยศัพท์

¹⁹ พระมหา นิสฺสโก, ประมวลปัญหาและเฉลยบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 131.

²⁰ พุทฺธปิยเถระ, รูปลหิตีปกรณ์, หน้า 239.

คำหลังแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1.2.1 คำหลังที่กองแจกวิภक्तिนาม ไต่แก่ นามศัพท์ 3 ชนิด คือ
นามนาม คุณนาม และศัพท์นาม

ตัวอย่างคำหลังที่เป็นนามนาม เช่น

โมคคัลลวส บุตรโก โมคคัลลายน 21

ลูกของโมคคัลลวส ชื่อ โมคคัลลายน

คนโซ อสส ภุชชติ คนชโก 22

ของหอมเป็นสินค้าของเขา เหตุนั้น เขาจึงชื่อ คนชโก

ราชาน สมุโ ราชโก 23

หมู่แห่งพระราชา ชื่อ ราชโก

ตัวอย่างคำหลังที่เป็นคุณนาม เช่น

กาเยน กั กณัม กายิก 24

กรรมที่ทำแล้วทางกาย ชื่อ กายิก

พุทธสส สนุโก พุทธิโก 25

วิหารเป็นของพระพุทธเจ้า ชื่อ พุทธิโก

ปญฺจนํ ปฺรณิ ปญฺจิม 26

หญิงเป็นที่เต็มของหญิงคนที่ 5 ชื่อ ปญฺจิม

21 เรื่องเดียวกัน, หน้า 206 สฺท 351.

22 เรื่องเดียวกัน, หน้า 210 สฺท 360.

23 เรื่องเดียวกัน, หน้า 217 สฺท 364.

24 เรื่องเดียวกัน, หน้า 210 สฺท 360.

25 เรื่องเดียวกัน, หน้า 211 สฺท 360.

26 เรื่องเดียวกัน, หน้า 228 สฺท 390.

ตัวอย่างคำหลังที่เป็นศัพท์นาม ท่านให้ตัวอย่างเฉพาะอิม ศัพท์

มหิสส อิท มาหิส มสทชิสปิจมาทิก²⁷

สิ่งนี้ของกระบือ ชื่อ มหิส ไท้แก่ เนื้อ เมสม เนยใส และหนัง

เป็นคน

สกรส อิท โสกร²⁸

สิ่งนี้ของ สกร ชื่อ โสกร

สส อยนิ สกโย²⁹

สิ่งนี้ของทบ เหตุนั้น ชื่อ สกโย

1.2.2 คำหลังที่ไม่ทองแจกวักทินาม ไท้แก่ กิริยาอาชยาท และ
อพยยศัพท์ประ เภทนิบาทบออกอุปมาอุปไมย

ตัวอย่างคำหลังที่เป็นกิริยาอาชยาท เช่น

ชมเมน จรติ ปวททกิติ ชมมิโก³⁰

ชมยอมประพฤติ คือ คำเป็นชีวิตด้วยธรรม เหตุนั้น ชื่อ ชมมิโก

อกเชน ทิพหะกิติ อุกชิโก³¹

ชมยอมเล่นกวยสะกา เหตุนั้น ชื่อ อุกชิโก

ราชคเห วสคิติ ราชคหิโก ชโน³²

ชมยอมอยู่ในเมืองราชคฤห์ เหตุนั้น ชื่อ ราชคหิโก

27 เรื่องเดียวกัน, หน้า 212 สุต 361.

28 เรื่องเดียวกัน, หน้า 212-213 สุต 361.

29 เรื่องเดียวกัน, หน้า 216 สุต 363.

30 เรื่องเดียวกัน, หน้า 209 สุต 358.

31 เรื่องเดียวกัน, หน้า 211 สุต 360.

32 เรื่องเดียวกัน, หน้า 212 สุต 360.

ตัวอย่างคำหลังที่เป็นอักษยศัพท์ เช่น

ฐโม วีย หิสฺสคฺคิ ฐมาธิคฺคกั³³

สภาพยอมปรากฏจุกวัน เหตุนี้ ชื่อ ฐมาธิคฺคกั

หฺกัถิ อิว หฺกัถิกา³⁴

สัทเวียงคังข้างหังหลาย ชื่อ หฺกัถิกา

2. รูปสำเร็จ หมายถึง ส่วนที่ลงปัจจัยแทนศัพท์สำเร็จรูป เป็นคำที่ติด ช่วง เปลี่ยน จากรูปวิเคราะห์มาเป็นรูปสำเร็จ ต้องผ่านขั้นตอนการสร้างคำมากขึ้นบ้าง ขึ้นอยู่กับอำนาจ ปัจจัยและลักษณะของคำที่นำมาเชื่อม ช่วง เปลี่ยนแปลงนี้จะมีสูตรมารองรับทุกขั้นตอน ต่อไปนี้จะ แสดงตัวอย่างการสร้างคำ วาสัญโจ - เหลากอของ วาสัญระ

- वासัญसुस अप्रजु - รูปวิเคราะห์
- वासัญसुस ण - ลง ण ปัจจัยตามสูตรว่า "(346) वा णप्रजुजे" แล้วลบ अप्रजु ศัพท์ ตามสูตรว่า "วुकुकुตามมฺปโยโค"
- वासัญ ण - ลบวิภक्तिหิงตามสูตรว่า "(317) ते विभक्तियो लोपा ज"
- वासัญ ओ - ลบ ण หิงตามสูตรว่า "(348) ते ण्नो लोपि"
- वासัญ ओ - วุทธิสระคนคำตามสูตรว่า "(347) वुत्थात्तिरसुस वासियोकनुसुस से ज"
- वासัญ ओ - ลบสระ ओ หลังवासัญตามสูตรว่า "(67) सर्लोपो म्मात्तेस्पृज्यात्तिम्हि सर्लोपे कु पक्ति"
- वासัญ - นำवासัญไปเชื่อมกับ ओ ตามสูตรว่า "(14) नये प्र युक्ते"

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218 สฺก 367.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218 สฺก 369.

• สูตรนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์กระจายนะ คัมภีร์นยาสะ และคัมภีร์รูปสัทธิบกรณ แต่ใช้ เป็นสูตรอ้างอิง ทั้งในคัมภีร์นยาสะและในคัมภีร์รูปสัทธิบกรณ

การสร้างคำทหิต จบลงที่วาสิฏฐ เมื่อจะนำคำนี้ไปใช้ประโยชน์ ต้องแจกวิภคตินาม
นาม ทามสุทรวา "(319) ทหิต สมาร ติททา นามิ วา ทเวทฺถนาทีสุ จ" จึงทำต่อไปว่า

วาสิฏฐ ติ - ลง ติ บรมาวิกคฺติ เอกวจนะ ทามสุทรวา
"(62) ทโค จ วิภคฺติโย"

วาสิฏฐ โอิ - เอา ติ เป็น โอิ ทามสุทรวา "(66) โส"

วาสิฏฐ โอิ - ลบสระ อ หลัง วาสิฏฐ ทามสุทรวา "(67) สรโลโป -
อมาเทสปรุจยาทิมฺหิ สรโลเป ฑุ ปกฺติ"

วาสิฏฐโร - นำ วาสิฏฐ ไปเชื่อมกับ โอิ ทามสุทรวา "(14) นเย
ปรุ ยุคฺเต"

2.1 อำนาจของปัจจัยทหิต ในที่นี้หมายถึง อำนาจปัจจัยที่ทำให้เกิดการ-
เปลี่ยนแปลงทั้งแก่รูปคำที่จะลงปัจจัย และแก่ตัวปัจจัยเอง หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ปัจจัยทหิต
ที่มีอำนาจในการ เปลี่ยนแปลง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

2.1.1 กลุ่ม ๗ อนุพันธ์ปัจจัย หมายถึง กลุ่มปัจจัยที่ประกอบด้วยอักษร ๗
ได้แก่ ฌ ฉายน ฉาน ฉะย ฌิ ฉิก ฉย ฉว เฌ และ ฌุ ปัจจัยกลุ่มนี้มีอำนาจ ดังนี้

2.1.1.1 หากพยัญชนะของคำหน้า มีสระ อ อิ อี อุ และ อู
และไม่มีตัวสะกด ต้อง วุทธิ อ เป็น อา อิ อี เป็น เอ และ อุ อู เป็น โอ เช่น

วสุเทว + ฌ = วาสุเทว

อภิชมม + ฉิก = อภิชมฺมิก

วิธวา + เฌ = เวชเว

วิณา + ฉิก = เวฉิก

อุปกุ + ฉว = โอปกว

2.1.1.2 ลบอักษร ฌ ทั้ง ทั้งตัวอย่างข้างต้น

2.1.1.3 พยางค์ที่มี อิ และ อู ซึ่งอาเทส เป็น ย และ ว
แล้วไม่ทองอาเทส เป็น เอ และ โอ แก้ให้ลง วุทธิ-อาคม เอ หนา ย และ โอ หนา ว
แทน เชน

พฺยากรณ + ฌิก = เวฺยยากรณิก

ทฺวาร + ฌิก = โทวาริก

2.1.1.4 เฉพาะ ฌย ปัจจัย เมื่อทำคามซันทอนข้างกันแล้วจะเหลือ
แต่ ย หากคำหน้าลงท้ายด้วย ก, ฌ, ท, ฐ, น, ฌ, ฌ, ก, ฌ, ฌ, ม, ล และ ส มีวิธีทำ
ดังนี้

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ** เป็น ฌจ เช่น

ปณฺทิต + ฌย = ปณฺทิจจ

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌฌ เช่น

กต + ฌย = กตฌ

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌฐ เช่น

สฺสฺส + ฌย = สฺสฺสฐ

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌช เช่น

ทฺมเมธ + ฌย = ทฺมเมธช

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌชฺ เช่น

คิลาน + ฌย = เคลวฺชฺ (รัสสะสระอาเป็น อ เพราะมีตัวสะกด)

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌชฺ เช่น

สมาน + ฌย = สามฌย

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌก เช่น

นิปฺก + ฌย = เนปฺกก

เอา ฌย เป็น ฌ แล้วทำเทวภาวะ เป็น ฌค เช่น

ทฺก + ฌย = โทกค

* ก่อนจะนำคำหน้าไปเชื่อมกับปัจจัย ต้องลบสระท้ายคำ ทั้งนี้ อักษรท้ายคำจึง
ทำหน้าที่เป็นตัวสะกด (สโยค)

** อ่านว่า ทเว-ภา-วะ หมายถึง การซ่อนอักษร หรือการทำอักษรให้เป็น 2 ตัว

เอา ขย เป็น ข แล้วทำเทวภาวะ เป็น ขข เช่น

ว^าฌ[ิ]ช + ฌ^ย = ว^าฌ[ิ]ช^ข

เอา ปย เป็น ป แล้วทำเทวภาวะ เป็น ปป เช่น

สร[ุ]ป + ฌ^ย = สร[ุ]ป^ป (รัสสะสระอุเป็น อ)

เอา มย เป็น ม แล้วทำเทวภาวะ เป็น มม เช่น

อ[ุ]ป^ม + ฌ^ย = อ[ุ]ป^ม^ม

เอา ลย เป็น ล แล้วทำเทวภาวะ เป็น ลล เช่น

ก[ุ]ส^ล + ฌ^ย = ก[ุ]ส^ล^ล

เอา สย เป็น ส แล้วทำเทวภาวะ เป็น สส เช่น

ส[ุ]ม^น + ฌ^ย = ส[ุ]ม^น^ส (ลง ส อากมหลังสมน)

2.1.2 กลุ่มไม่ใช่ ฌ อนุพันธปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยอื่น ๆ นอกจากกลุ่ม ฌ อนุพันธปัจจัย เช่น อีย อิกฺฐ ล มนฺตุ โท และ ถ เป็นต้น ปัจจัยกลุ่มนี้มีอำนาจดังนี้

2.1.2.1 เมื่อลง อีย, อิกฺฐ ปัจจัยทองอาเทศคำต่อไปนี้ คือ

อาเทศ วุฑฺฒ เป็น ข เช่น

วุฑฺฒ + อีย, อิกฺฐ = ฌ^ยข, ฌ^ยกฺฐ

อาเทศ ปสฺสท เป็น ส และ ข เช่น

ปสฺสท + อีย, อิกฺฐ = ฌ^ยส, ฌ^ยกฺฐ, ฌ^ยข, ฌ^ยกฺฐ

อาเทศ อนุคฺค เป็น เนท เช่น

อนุคฺค + อีย, อิกฺฐ = ฌ^ยเน, ฌ^ยกฺฐ

อาเทศ พาทฺห เป็น สธ เช่น

พาทฺห + อีย, อิกฺฐ = ฌ^ยส, ฌ^ยกฺฐ

อาเทศ อปฺป เป็น กณ เช่น

อปฺป + อีย, อิกฺฐ = ฌ^ยก, ฌ^ยกฺฐ

อาเทศ ยว เป็น กน เช่น

ยว + อีย, อิกฺฐ = ฌ^ยก, ฌ^ยกฺฐ

ลบ วนฺตุ มนฺตุ และ วิ ปัจจัย ท้ายคำ เช่น

คุณวณฺฑ + อีย, อิกฺฐ = คุณิย, คุณิกฺฐ

สทิมฺนฺฑ + อีย, อิกฺฐ = สทिय, สทิกฺฐ

เมฆาวี + อีย, อิกฺฐ = เมฆิย, เมฆิกฺฐ

2.1.2.2 เมื่อลง มนฺฑ บัจจัย อาเทศ อฺ ที่ อายุ เป็น อสฺ ทั้งนี้
อายุ + มนฺฑ = อายสมนฺฑ

2.1.2.3 ลง ส บัจจัย ทำเหวภาวະ ส เป็น สลฺ เช่น

ทฺฐ + ส = ทฺฐสลฺ

เวท + ส = เวทสลฺ

2.1.2.4 เมื่อลง ณ และ ทิย บัจจัย หลัง ทฺวิ และ ทิ และลง
ณ, ฐ บัจจัย หลัง จกฺ, ฉ มีวิธีทำดังต่อไปนี้

อาเทศ อฺ ที่ ทฺวิ และ ทิ เป็น อยฺ ทั้งนี้

ทฺวิ + ณ = ทฺวย

ทิ + ณ = ทย

อาเทศ ทฺวิ เป็น ทฺ และ ทิ เป็น ตฺ ทั้งนี้

ทฺวิ + ทิย = ทฺทिय

ทิ + ทิย = ตฺทिय

ทำเหวภาวະ ณ และ ฐ บัจจัย เป็น ทฺณ และ ฐฺ ทั้งนี้

จกฺ + ณ = จกฺทฺณ

ฉ + ฐ = ฉฐฺ

2.1.2.5 เมื่อลง บัจจัยของอักษยัททิมมีการเปลี่ยนแปลงคำศัพท์นาม
ดังนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อลง โทฺ ทฺรฺ ที่ หึ หฺญจนฺ และ หานฺ บัจจัย อาเทศ
กฺ เป็น กฺุ ทั้งนี้

กฺ + โท = กฺุโท

กฺ + ทฺร = กฺุทฺร

กฺ + หึ = กฺุหึ

กฺ + หฺญ = กฺุหฺญ

2.3.2 อเนกัตถัทธิต ลงปัจจัยแทนเพื่อความต่าง ๆ เช่น สัตถุ
 ทรทิ, ทรุก, ชาติ, สมุห และฐาน เป็นต้น มีปัจจัย 18 ตัว คือ ฌิก ฌ ฉะ ฌย ฌิม ฌีย ฌิก
 กิย ฌุย ฌฎ ฌ ทา ฌายิตกุต ฌ อาส ฌ ทุกก ฌนุฑุ และ ฌมย

ปัจจัยที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์กระจายนะ 5 ตัว คือ
 ฌย ฌุย ฌ ทุกก และ ฌนุฑุ ส่วนในคัมภีร์นยาสะไม่ปรากฏ 7 ตัว ตรงกับคัมภีร์กระจายนะ
 5 ตัว และอีก 2 ตัว คือ ฌิก และ ฌีย

รูปสำเร็จของ อเนกัตถัทธิตเป็นทั้งนามนามและคุณนาม
 คำที่ลง ฌย ฌ ปัจจัยเป็นนามนาม ปุงสิงค์ นปุงสกลิงค์ คำที่ลง ฌา ปัจจัยเป็นนามนาม
 อิตถิลิงค์ คำที่ลงปัจจัยนอกจากนี้เป็นคุณนาม 3 สิงค์

2.3.3 ภาวัทธิต ลงปัจจัยแทน "ภาว" มีปัจจัย 7 ตัว คือ
 ฌย ฌท ฌา ฌทน ฌย ฌ และ ฌฎ

ปัจจัยที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์กระจายนะ 1 ปัจจัยคือ ฌย
 ส่วนในคัมภีร์นยาสะไม่ปรากฏ 2 ตัว คือ ฌทน และ ฌย

รูปสำเร็จของภาวัทธิต เป็นนามนาม คำที่ลง ฌย ฌย
 ฌท ฌทน เป็นนปุงสกลิงค์ คำที่ลง ฌา ปัจจัย เป็นอิตถิลิงค์ ส่วนคำที่ลง ฌย ฌ ปัจจัย เป็น
 นปุงสกลิงค์ และ อิตถิลิงค์

2.3.4 อัสสัคติัทธิต ลงปัจจัยแทน "วิเสส, อติ" มีปัจจัย 17
 ตัว คือ ทร ทม ฌิสุส ฌีย ฌฎ วิ โส ฌิล ฌ อาล ฌี ฌิก ฌี ร ฌนุฑุ ฌนุฑุ และ ฌ

ปัจจัยที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์กระจายนะและคัมภีร์นยาสะ
 3 ตัว คือ ฌิล ฌ และ ฌา

รูปสำเร็จของอัสสัคติัทธิตเป็นคุณนาม 3 สิงค์
ข้อสังเกต โส ปัจจัย ของัทธิตนี้มีรูปเหมือนกันทั้งก่อนและหลัง
 การประกอบคำัทธิต มีคุณสมบัติคล้ายกับปัจจัยในอพยัทธิตคำัทธิตกระจายนะ และคำัทธิต
 รูปสิหิปรณ์ไม้ไค้แสดงเหตุผลข้อนี้ไว้ แต่ในคัมภีร์นยาสะท่านไค้ยก สุเมชโส เป็นตัวอย่าง
 การสร้างคำแสดงชั้นตอนสุดท้ายว่า ฌง ฌี ปฐมาวิภคิตี เอกจนะ แล้วลบสิ จึงได้รูป สุเมชโส 35

2.3.7 กัทธิกไม่มีปัจจัย มีกัทธิกชนิดหนึ่งซึ่งไม่มีปัจจัยลงแทนความหมายใด ๆ รูปสำเร็จเกิดจากการบอหรือรวมคำข้างแต่ 2 คำขึ้นไป ให้เหลือคำเดียว ในคัมภีร์บาลี ไวยากรณ์ทั้ง 3 คัมภีร์ ท่านจัดกัทธิกนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของสังขยา กัทธิก วิธีการสร้างคำส่วนใหญ่ เป็นเรื่องของการรวม อหฺ สัมพันธ์กับคำประสมสังขยา คำสังขยากับสังขยา คำสังขยาที่ทำให้เหลือคำเดียว (เอกเสส) กับ โย วิภक्ति และนามศัพท์ เอกวชนะหลายคำทำให้เหลือคำเดียว(เอกเสส)

การรวม อหฺ สัมพันธ์กับคำประสมสังขยาท่านแสดงไว้ 3 คำ³⁸ คือ

อหฺ เชน จตุตฺโต อหฺ อหฺ

ที่ 4 โคยถึง ชื่อ อหฺ อหฺ

อหฺ เชน หุติโย ทิวฺโต, หียฺโต

ที่ 2 โคยถึง ชื่อ หิวฺโต, หียฺโต

อหฺ เชน ทฺติโย อหฺ ทฺติโย

ที่ 3 โคยถึง ชื่อ อหฺ ทฺติโย

ตัวอย่างการรวมคำสังขยากับคำสังขยา เช่น

ทโย จ หสฺ จากิ ทฺติ วา อธิกา หสาติ เทรส³⁹

3 ควย 10 ควยหรือ 10 เกินควย 3 ชื่อ เทรส

เทวฺ สกานิ ทฺติสฺติ⁴⁰

100 ทั้งหลาย 2 ชื่อ ทฺติสฺติ

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230 สูทร 395.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 231 สูทร 396.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 235 สูทร 399.

ตัวอย่างการรวมคำสังขยาที่ทำให้เหลือคำเดียวกับโยวิภक्ति

ทส จ ทส จ วิส 41

10 ควย 10 ควย ชื่อ วิส

ในตัวอย่างนี้ช่วงเปลี่ยนแปลงจากรูปวิเคราะห์มาเป็นรูปสำเร็จ สามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้ ทส จ ทสจ = ทส + โย = วิ + อีส = วิส มีการแปลง ทส ซึ่งเป็นเอกเสสบทของ ทส จ ทสจ เป็น วิ และ แปลง โย วิภक्ति เป็น อีส แล้วรวมกันเป็น วิส

ตัวอย่างการรวมนามศัพท์เอกวจนะหลายคำให้เหลือคำเดียว

ปุริโส จ ปุริโส จ ปุริสา 42

บุรุษควย บุรุษควย ชื่อ ปุริสา - บุรุษทั้งหลาย

พระอัครวงษ์สมหาเดระ ผู้รจนาคำภีร์สัททนิပါတถ์ กล่าวว่ คำเหล่านี้แม้จะไม่มีปัจจัย แต่ก็จัดเป็นคัทธิตความเป็นคัทธิตอยู่ที่การกำหนดรู้ (ปริกขุ) เช่น คำว่า ปุริสา เป็นคัทธิต เพราะกำหนดรู้เอาได้ว่า บุรุษหลายคน อย่างไรก็ตาม ในที่สุดท่านสรุปว่า วิธีการดังกล่าวนี้เป็นคัทธิตก็จริง แต่ไม่เป็นที่นิยม 43

ในทัศนะ ของผู้วิจัยเห็นว่าวิธีการดังกล่าว น่าจะเป็นเรื่องของ สมาสและการแจกวิภक्तिนามมากกว่าเรื่องของคัทธิต ควยเหตุผลดังต่อไปนี้

41 เรื่องเดียวกัน, หน้า 232 สุตกร 396-397.

42 กัจจายนะมหาเดระ, กัจจายนเววยากรณ์, หน้า 83 สุตกร 388.

วชิรพุทธนิเดระ, นุยาสนปกรณ์, หน้า 334-335.

คำภีร์รูปสัทธิปกรณ์ ย้ายสุตกรนี้ไปอยู่ในนามกัณฑ์ หน้า 41 สุตกร 68.

43 อัครวงษ์สมหาเดระ, สัททนิပါတถ์ สุตกมาลา, หน้า 276.

1. ไม่โคลงปัจจัยแทนเนื้อความเหมือนกับวิธีการของกัทธิต
ทั่ว ๆ ไปแต่ใช้วิธีรวมคำ ตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปให้เหลือคำเดียวเหมือนกับวิธีการของสมาส เช่น

ทโย จ ทส จ เทรส⁴⁴
3 ค่าย 10 ค่าย ชื่อ 3 และ 10

เปรียบเทียบกับสมาส เช่น

มากา จ ปิกา จ มากาปิโก⁴⁵
แม่ควาย พ่อควาย ชื่อแม่และพ่อ

2. กัทธิตชนิดนี้ทั้งหมดใช้รูปวิเคราะห์ของสมาส โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง ทวันทวสมาส, กัมปรัสสมาส และ ทิคุสมาส

ตัวอย่างที่ใช้รูปวิเคราะห์ของทวันทวสมาส และกัมปรัสสมาส

เช่น

ทโย จ ทส จาคิ คีหิวา อธิกา ทสาคิ เทรส⁴⁶
3 ค่าย 10 ค่าย หรือ 10เกินค่าย 3 ชื่อเทรส

อชฺฐุเขม จกุกฺโก อชฺฐุทฺโฆ⁴⁷
ที่ 4 โดยกึ่ง ชื่อ อชฺฐุทฺโฆ

ตัวอย่างที่ใช้รูปวิเคราะห์ของทิคุสมาส เช่น

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁴ พุทฺธปิยะเถระ, รูปศัพท์ปกรณ์, หน้า 251 สุตฺร 396.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 196 สุตฺร 342.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 231 สุตฺร 396.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230 สุตฺร 395.

เทว สกานี ทิวีสต์⁴⁸

100 ทั้งหลาย 2 ชื่อ ทิวีสต์

กณิ สกานี กิสต์⁴⁹

100 ทั้งหลาย 3 ชื่อ กิสต์

3. การทำนามศัพท์เอกวจนะหลายคำให้เหลือคำเดียว น่าจะเป็นเรื่องของสมาส และหากพิจารณาเฉพาะคำที่เหลืออยู่คำเดียว (เอกเสสพท) ซึ่งเป็นคำพหูวจนะ น่าจะเป็นเรื่องของการแจกวิภक्तिนาม การกำหนดให้คำพหูวจนะเป็นคำศัพท์ทำให้เนื้อหาของศัพท์กว้าง ชาคเอกภาพ และจะซ้ำกับเนื้อหาของศัพท์อื่น ๆ รวมทั้งศัพท์กัมพทวย เช่น

ราชบุตุกา - ลูกของพระราชาทั้งหลาย
(ซ้ำกับสมาส)

บุริสา - บุรุษทั้งหลาย
(ซ้ำกับนาม)

วาสิฏฐา - ลูกของวาสิฏฐะทั้งหลาย
(ซ้ำกับศัพท์)

4. แม้พระพุทธรูปยี่สิบเอกรูปก็ให้ความสำคัญแก่ศัพท์นั้นอย่างมาก จะเห็นได้จากกรณียาสูตร ที่ว่าด้วยการสร้างคำของศัพท์นั้นออก 8 สูตรได้แก่ สูตรที่ 68, 253, 254, 255, 256, 257, 258 และ 259⁵⁰

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 235, สูตร 399.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41, 111-113.